

УДК 728.11

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СЕРЕДОВИЩНОЇ ПОВЕДІНКИ СОЦІАЛЬНО-ОДНОРІДНИХ ГРУП МЕШКАНЦІВ ЖИТЛОВИХ УТВОРЕНЬ

Шебек Н.М., Костюк О.О.

Київський національний університет будівництва та архітектури

Розглянуто ознаки середовищної поведінки різних категорій мешканців у штучному довкіллі. На основі виявлених особливостей у взаємодії різних соціально-однорідних груп мешканців з житловими утвореннями виділено і охарактеризовано типи та підтипи поведінки членів сусідських спільнот мешканців.

Ключові слова: житлове середовище, середовищна поведінка, соціально-однорідні групи мешканців.

Постановка проблеми. Поступове зростання економічних можливостей суспільства обумовлює зростання вимог мешканців до середовища їх проживання, зокрема до системи обслуговування, соціального оточення, наявності просторів для відпочинку, підтримання фізичного та духовного розвитку. В архітектурній практиці здійснюються спроби урахування специфічних потреб майбутніх мешканців шляхом проектування житлових комплексів, орієнтованих на певні категорії населення. З іншої сторони, прослідковується тенденція добровільного об'єднання мешканців зі спорідненими цілями та цінностями, подібними життєвими укладами, схожими проблемами і можливостями у порівняно невеликі колективи – сусідські спільноти – для формування житлового середовища, яке буде задовольняти їх індивідуальні потреби.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тенденцію неоднорідності архітектурно-планувальної організації житлового середовища досліджували і намагались урахувати ряд науковців. Соціально-демографічні аспекти проектування житлових чарунок досліджували К. К. Карташова та Б. Р. Рубаненко, соціально-психологічними проблемами проектування житла займалися І. П. Гнесь та К. В. Кияненко, дослідження середовищної поведінки людини проводили Я. Гейл, А. В. Крашенінников та науковці з ВНДІТЕ.

Метою даної статті є визначення суттєвих відмінностей у взаємодії представників різних соціально-однорідних груп мешканців з середовищем їх проживання.

Виклад основного матеріалу. Однорідність сусідських спільнот визначається схожістю середовищної поведінки їх представників. У цьому дослідженні під *середовищною поведінкою* пропонується розуміти спосіб взаємодії людини з її оточенням, який узагальнює характерні (унікальні) для неї прояви – спосіб життя, рід діяльності, характер міжособистісних контактів, побуту та культурні традиції населення.

Дослідження функціональних, просторових, часових, суспільних, комунікативних, культурних, адаптивних і екологічних аспектів поведінки людини в штучному довкіллі, з позиції виявлення найбільшого, середнього та найменшого прояву притаманних ним ознак, дозволяє порівняти особливості взаємодії різних соціально-однорідних груп мешканців з архітектурним середовищем (рис. 1). Для визначення характерних ознак середовищної поведінки соціально-однорідних груп використовувався метод інтерв'ювання.

Функціональний аспект середовищної поведінки розглянуто з точки зору повноти реалізації життєвих функцій (побуту, виробництва, обслуговування та відпочинку) за місцем проживання та тривалості добової присутності людини в житловому середовищі. Повнота реалізації функціональних процесів життєдіяльності людини буде максимальною, якщо всі вони розгортаються в межах житлового утворення, частковою, коли один із функціональних процесів (відпочинок чи виробництво) виноситься за межі житлового утворення, та мінімальною, коли житлове середовище включає лише базові функціональні процеси (побут та обслуговування). Присутність людини в житловому середовищі може бути постійною (близько 24 години на добу), періодичною (понад 12 годин на добу) та епізодичною (менше 12 годин на добу).

Просторовий аспект середовищної поведінки охарактеризовано з точки зору мобільності, з якою пов'язано рух мешканців в житловому середовищі (прогулянки на свіжому повітрі, спостереження за подіями на вулиці, участь у різних видах діяльності) та динамічності, з якою співвіднесено переміщення людей за межі території їх проживання (відвідування закладів обслуговування та рекреаційних просторів поряд з житловим утворенням). Пропонується розрізняти високий ступінь мобільності – використання мешканцями всієї прибудинкової території, помірний – часткове освоєння прибудинкової території (наприклад, користування кількома зонами: дитячими майданчиками та майданчиками для фізичних вправ) та низький – використання переважно однієї зони, наприклад – сидіння біля вхідної групи житлового будинку. А також, визначено високу (часто і декілька разів на день), помірну (декілька разів на тиждень) та низьку (рідко і декілька разів на місяць) динамічність переміщень мешканців за межі житлового комплексу.

Часовий аспект середовищної поведінки характеризується тривалістю проживання соціальної групи в одному житловому утворенні та темпом життя мешканців. Тривалість проживання вимірюється ступенем осілості соціально-однорідних груп, яку визначає довге (упродовж життя кількох поколінь), середнє (упродовж життя одного покоління) чи коротке (упродовж окремого етапу життя однієї особи) проживання на одному місці. Темп життя характеризує кількість процесів, у яких людина бере участь за певний проміжок часу. Розрізняють швидкий (надмірна завантаженість, численна зміна видів діяльнос-

ті), помірний (середній рівень навантаження з незначною різноманітністю діяльності) та повільний темп життя (зменшення кількості видів діяльності до мінімуму).

Суспільний аспект проявляється як повна, часткова або мінімальна дієздатність мешканців, тобто їх незалежність від соціуму як у психологічному (здатність приймати рішення та самостійно вирішувати власні життєві проблеми, відсутність страху самотності), так і в фізичному плані (здатність самостійно займатися побутовими справами та отримувати послуги, відсутність потреби в особливій турботі про безпеку життєдіяльності тощо). З іншого боку, суспільний аспект визначається повною, частковою або відсутньою фінансовою самодостатністю мешканців, тобто їх здатністю самостійно забезпечувати задоволення власних потреб, або у меншій чи більшій мірі залежати від економічної допомоги суспільства.

Комунікативний аспект середовищної поведінки полягає з однієї сторони у підтриманні соціальних контактів із зовнішнім оточенням (випадковими перехожими, друзями, сусідами, родиною), а з іншої залежить від інтенсивності

спілкування між сусідами. Соціальні контакти із зовнішнім оточенням співвіднесено з наявністю розширеної (спілкування з представниками різних категорій населення), частково обмеженої (спілкування з представниками кількох соціальних груп) чи обмеженої (спілкування переважно з членами «своїї» соціальної групи) сфери соціальних контактів. Потреба в сусідських контактах залежить проявляється у високій (активне спілкування та спільна діяльність), помірній (обмін новинами, споглядання за іншими мешканцями) або низькій (пасивне спілкування, обмежене привітаннями) інтенсивності контактів між сусідами в межах житлового утворення.

Культурний аспект середовищної поведінки у роботі пов'язано з сильною, помірною чи слабкою консервативністю. Тобто з прагненням соціальної групи до підтримання традицій – побутових навичок, звичаїв, вірувань, способів мислення, сприйняття творів мистецтва, відношення до дітей і літніх людей, особливостей міжстатевих стосунків.

Адаптивний аспект середовищної поведінки в співвіднесено з високою, помірною або низькою

готовністю мешканців пристосовуватися до змін звичного для них оточення, потребують формування нових якостей характеру, взаємовідносин і взаємостосунків. Екологічний аспект середовищної поведінки розглянуто з точки зору сильної, помірної чи слабкої зацікавленості у взаємодії людей з природним оточенням, яка проявляється у потребі наближення оселі до природних ландшафтів або в насиченні штучного довкілля природними елементами (рослинами і тваринами).

Слід зазначити, що частина виділених ознак відображає суттєві відмінності у взаємодії соціально-однорідних груп мешканців житловим середовищем, а інша частина характеризує їх різновиди. Перша група ознак дозволяє виділити типи середовищної поведінки мешканців, а друга – простежити варіації поведінки в межах одного типу. Систематизація першої групи ознак дозволила описати три типи середовищної поведінки мешканців житлового середовища, які у дослідженні отримали назву «топозалежної», «напівтопозалежної» і «топоне залежної». У перекладі з грецького «топо» (Τόπος) – означає місце або простір. У дослідженні саме відношення соціальних груп до «місця проживання» визначено вагомим критерієм характеристики їх середовищної поведінки.

Зокрема, «топозалежний» тип середовищної поведінки притаманний соціальним групам, які залежать від місця їх проживання. Такий тип середовищної

АСПЕКТИ СЕРЕДОВИЩНОЇ ПОВЕДІНКИ	ОЗНАКИ СЕРЕДОВИЩНОЇ ПОВЕДІНКИ		
	МАКСИМАЛЬНА	ЧАСТКОВА	МІНІМАЛЬНА
ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ			
	ПОСТІЙНА 1 д. 24 г.	ПЕРІОДИЧНА 2/3 д. 16 г.	ЕПІЗОДИЧНА 1/3 д. 8 г.
	ВИСОКА	ПОМІРНА	НИЗЬКА
ПРОСТОРОВИЙ АСПЕКТ			
ЧАСОВИЙ АСПЕКТ	ДОВГА СТОЛІТТЯ 100 - 300 рр.	СЕРЕДНЯ ДЕСЯТИЛІТТЯ 10 - 30 рр.	КОРОТКА РОКИ 1 - 5 рр.
СУСПІЛЬНИЙ АСПЕКТ	ПОВНА	ЧАСТКОВА	МІНІМАЛЬНА
КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ			
	РОЗШИРЕНА	ЧАСТКОВО РОЗШИРЕНА	СЛАБКА
КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ			
	СИЛЬНА	ПОМІРНА	ВИСОКА
АДАПТИВНИЙ АСПЕКТ			
	ВИСОКА	ПОМІРНА	НИЗЬКА

Рис. 1. Ознаки середовищної поведінки соціально-однорідних груп мешканців

поведінки відзначається максимальним прагненням до реалізації основних життєвих функцій за місцем проживання, тяжіє до перебування поблизу своєї домівки. Мешканці, яким він властивий характеризуються низькою динамічністю переміщень у просторі, стабільністю життєвих устоїв, довгою осілістю на одному місці проживання. «Топозалежному» типу притаманна повна незалежність від соціуму, що пов'язано з можливістю самостійно у родинному колі вирішувати всі свої життєві проблеми, а також сильне прагнення до підтримання традицій, збереження мови та звичаїв; властива обмежена сфера соціальних контактів, яка обумовлена спілкуванням у «звичному» середовищі із людьми близького оточення або виключно у колі однодумців, що часто пов'язано з певними світоглядами та віруваннями соціальної групи. Консерватизм у поглядах призводить до їх порівняно низької адаптивності до змін оточення. Така поведінка властива еко-спільнотам, родинам з кількох поколінь, релігійним групам, а також деяким іншим соціально-однорідним групам мешканців, які краще почувають себе у відокремленому від інших членів суспільства житловому середовищі.

Соціально-однорідні групи з *«напівтопозалежним» типом середовищної поведінки* відзначаються прагненням мешканців до часткової реалізації основних життєвих функцій за місцем проживання; їх періодичною присутністю поблизу своєї домівки; помірною динамічністю переміщень; середньою осілістю; помірною незалежністю від соціуму; частково обмеженою сферою соціальних контактів; помірним прагненням до підтримання традицій та помірною адаптивністю до змін оточення. Така поведінка властива сусідським спільнотам, які утворюють люди, віддані спорту, колективи з багатодітних сімей, комуни представників творчих професій, об'єднання сімейних пенсіонерів, представники некорінних народностей, а також деяким іншим соціально-однорідним групам мешканців, які воліють забезпечити себе від небажаних впливів суспільства, проте, не бажають або не мають можливості розірвати зв'язки з соціумом.

«Топонезалежному» типу середовищної поведінки притаманна мінімальна реалізація основних життєвих функцій за місцем проживання, що проявляється у відокремленні місць роботи, відпочинку та проживання. Для нього характерна епізодична присутність мешканців поблизу своїх домівок; висока динамічність переміщень у просторі та коротка осілість на одному місці, слабе прагнення до підтримання традицій. Такі соціально-однорідні групи не прив'язані до певного місця проживання і з легкістю адаптуються до переїздів, зміни способу життя, втрати одних можливостей та появи інших, їм притаманна розширена сфера соціальних контактів та легкість у

спілкуванні з незнайомими людьми. Такий тип середовищної поведінки характерний для деяких представників соціально незахищених верств населення (одиноких осіб пенсійного віку та людей з обмеженими можливостями), осіб, які переживають етап соціалізації (несімейної молоді, студентів, однаків середнього віку), а також для інших соціально-однорідних груп мешканців, які зацікавлені у підтримці міцних зв'язків з іншими членами суспільства.

До ознак, які фіксують менш суттєві відмінності в особливостях взаємодії соціально-однорідних груп мешканців зі штучним довкіллям, віднесено високу, помірну чи низьку мобільність жителів в житловому середовищі; швидкий, помірний чи повільний темп життя; їх повну, часткову чи відсутню фінансову самодостатність (незалежність від економічної допомоги суспільства); високу, помірну чи низьку інтенсивність контактів між сусідами, а також сильну, помірну чи слабку зацікавленість у взаємодії людей з природним оточенням. Ці ознаки розрізняють підтипи середовищної поведінки соціально-однорідних груп мешканців.

З'ясувалося, що виділені типи і підтипи середовищної поведінки досить точно описують особливості взаємодії з архітектурним середовищем окремих категорій населення, досліджених іншими науковцями. Зокрема, К. К. Карташова [5], яка розглядала особливості способу життя різних категорій населення; І. П. Гнесь, який розробив матрицю взаємосумісності певних типів сімей в межах одного поверху проживання [2]; Я. Гейл, який визначив ступінь інтенсивності та активності контактів [1]; А. В. Крашениніков, який досліджував границі та межі просторів в залежності від стереотипів середовищної поведінки [3]; дослідження ВНДІТЕ, які визначили відповідність типу середовищної поведінки трьом часовим границям [4]; а також інших науковців, які проводили схожі дослідження.

Висновки і пропозиції. У цьому дослідженні описано характерні особливості середовищної поведінки представників різних соціально-однорідних груп мешканців, які раніше залишались поза межами уваги теоретиків архітектури. На основі систематизації суттєвих ознак взаємодії мешканців з місцем їх проживання визначені три базові типи середовищної поведінки, які умовно названі «топозалежним», та «напівтопозалежним», «топонезалежним». Поряд з цим виділено ознаки, які дозволяють охарактеризувати лише суттєві відмінності у ставленні людей до оточення, важливі для розрізнення відмінностей між підтипами середовищної поведінки. Проведене дослідження теоретично обґрунтовує необхідність адресного проектування житла і закладає підґрунтя для розробки типології соціально орієнтованого житлового середовища.

Список літератури:

1. Гейл Ян. Жизнь среди зданий: общественные пространства / Ян Гейл; Изд. на русс. языке – Концерн «КРОСТ», [пер. с англ. Альпина Паблишер]. – М.: 2012. – 200 с.: ил.
2. Гнесь І. Багатоквартирне житло. Тенденції еволюції: монографія / І. П. Гнесь. – Л.: Видавництво Львівської Політехніки, 2013. – 552 с.
3. Крашениніков А. В. Градостроительное развитие жилой застройки: исследование опыта западных стран / А. В. Крашениніков. – М.: Архитектура-С, 2005. – 112 с.: ил.

4. Методика художественного конструирования. Дизайн-программа: метод. материалы / В. Ф. Сидоренко, Ж. В. Федосеева. – М.: ВНИЭТЕ, 1987. – 172 с.: ил.
5. Рубаненко Б. Р. Жилая ячейка в будущем / Б. Р. Рубаненко, К. К. Карташова, Д. Г. Тонский и др.; науч. ред. Б. Р. Рубаненко и К. К. Карташова. – М.: Стройиздат, 1982. – 199 с.: ил.

Шебек Н.Н., Костюк Е.А.

Киевский национальный университет строительства и архитектуры

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ОСОБЕННОСТЕЙ СРЕДОВОГО ПОВЕДЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ОДНОРОДНЫХ ГРУПП ЖИТЕЛЕЙ ЖИЛЫХ ОБРАЗОВАНИЙ

Аннотация

Рассмотрены признаки средового поведения различных категорий жителей в искусственной среде. На основе выявленных особенностей во взаимодействии различных социально-однородных групп жителей с жилыми образованиями выделены и охарактеризованы типы и подтипы поведения членов соседских сообществ жителей.

Ключевые слова: жилая среда, средовое поведение, социально-однородные группы жителей.

Shebek N.N., Kostiuk O.O.

Kyiv National University of Construction and Architecture

SYSTEMATIZATION OF ENVIRONMENTAL FEATURES BEHAVIOUR RELATIVELY HOMOGENEOUS SOCIAL GROUP IN HOUSING ENVIRONMENT

Summary

Reviewed characteristics of environmental behavior for different resident types in an artificial environment. Based on the detected peculiarities of the interaction between different socio-homogeneous groups of residents with living entities identified and characterized the types and subtypes of demeanor for members of neighboring communities residents.

Keywords: housing environment, environmental behavior, relatively homogeneous small social group.